Małgorzata Mandola

Université Rennes 2

Egzonimizacja polskich toponimów w języku francuskim

W słownikach języka francuskiego toponomastyka zdefiniowana jest przede wszystkim jako nauka o pochodzeniu nazw miejsc. Według *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage* „La toponymie est l'étude de l'origine des noms de lieux”, gdzie termin *toponymie* odpowiada polskim terminom *toponimia* i *toponomastyka*. Z tego względu tradycyjnie toponomastyka kojarzona jest z badaniem etymologii nazw własnych miejsc, tzn. pochodzenia, pierwotnego znaczenia czy też nakładających się w tych nazwach warstw językowych (substratów i superstratów). Jest to klasyczna, diachroniczna metoda badań toponomastyki, zapoczątkowana we Francji w XIX w. Najbardziej znani badacze toponimii francuskiej to A. Dauzat [1951], E. Nègre [1963] oraz Ch. Rostaing [1961].

1. Toponomastyka synchroniczno-kontrastywna

Stosunkowo nowe podejście w badaniu toponimów, którego początki możemy zaobserwować w latach 70., to badania synchroniczne toponimii. Jest to prąd badawczy pomijający kwestię etymologii, w którym przedmiotem badań jest na przykład wewnętrzna struktura toponimów, ich właściwości składniowe [Leroy 1994], czy nawet sama pisownia i wymowa toponimów w świetle międzynarodowej standaryzacji nazw geograficznych. Synchroniczne badanie form toponimów znajduje przede wszystkim zastosowanie w kartografii czy leksykografii, dlatego też zainteresowanie tym kierunkiem jest tak duże, jeśli nie w większości, wśród kartografów. Dało też podstawę do stworzenia nowych pojęć i obszarów badań, jakie ostatnio obserwujemy w toponomastyce. Jest to np. socjotoponimia, której przedmiotem badań są nie tylko formy oficjalne i nieoficjalne toponimów, ale też ich różnorodne wersje oraz kontekst i konsytuacja w jakich są używane przez różne grupy społeczne. W relatywnie niedawnym pragmatycznym podejściu do badań toponimów brane jest pod uwagę m.in. stosowanie formalnych i nieformalnych nazw, które zaobserwujemy na przykładach francuskich ekwiwalentów toponimów terytorium Polski. Niniejsza praca jest analizą synchroniczną ukazującą

aktualny stan i zastosowanie francuskich egzonimów dla nazw miejsc i obiektów topograficznych terytorium dzisiejszej Rzeczypospolitej Polskiej.

Badania prowadzone nad toponimami, w których brana jest pod uwagę tylko i wyłącznie ich aktualna forma, będziemy zatem nazywać *toponomastyką synchroniczną*, a co za tym idzie, porównywanie struktur toponimów w różnych językach *toponomastyką synchroniczno-kontrastywną*. Kierunek tych badań można by zatem przedstawić za pomocą następującego schematu:

Istnieją ośrodki akademickie, jak np. Uniwersytet Rennes 2, w których prowadzone są prace nad toponimami w perspektywie synchroniczno-kontrastywnej¹. W laboratorium LIDILE (Linguistique et Didactique des Langues) EA 3874 zespół językoznawców pracujących nad projektem DiNoPro – wielojęzycznym słownikiem nazw geograficznych w 10 językach, w tym polskim; oraz projektem TopoLing, leksykograficznym opisem nazw geograficznych, opracował metodę analizy toponimów, którą przedstawimy w punkcie 2.

1.1. Podstawowe terminy

Podstawowe terminy, charakterystyczne dla toponimii synchroniczno-kontrastywnej to endonim i egzonim. Ich aktualne oficjalne definicje, stosowane przez UNGEGN² [2007a] są następujące:

– endonym: name of a geographical feature in an official or well-established language occurring in that area where the feature is situated.

– exonym: name used in a specific language for a geographical feature situated outside the area where that language is widely spoken, and differing in its form from the respective endonym(s) in the area where the geographical feature is situated.

¹ Przykład zastosowania badań toponimii synchroniczno-kontrastywnej można znaleźć na stronie grupy DiNoPro należącej do laboratorium LiDiLe w postaci wielojęzycznej bazy danych nazw geograficznych świata: <http://www.sites.univ-rennes2.fr/ufr-langues/dinopro/select.pl> (dostęp: 10.04.2015).

² United Nations Groupe of Experts on Geographical Names – międzynarodowa grupa ekspertów zajmujących się standaryzacją nazw geograficznych świata, patrz pkt 1.2.

Definicje endonimu i egzonimu proponowane przez ONZ są nieustannie kontestowane i dyskutowane ze względu na upolitycznienie tych jednostek [Jailard 2008]. Wynika to m.in. z problemów dotyczących mniejszości narodowych, wspólnot językowych oraz sporów wokół oficjalnych nazw obiektów znajdujących na terytoriach kilku państw, czyli tzw. obiektów transgranicznych. Członkowie Grupy Ekspertów ds. Nazw Geograficznych przy ONZ nie mogą dojść do porozumienia jakie kryterium należy uznać za podstawę definiowania endonimu i egzonimu. Obowiązująca oficjalna definicja to już trzecia w przeciągu 7 lat. Propozycja nowych definicji, która padła podczas X Kongresu Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych w Nowym Jorku w sierpniu 2012, też nie uzyskała jednomyślnej aprobaty.

Z tego względu, w poniższej pracy autorka stosuje własne definicje egzonimu i endonimu oraz egzonimizacji, terminu stworzonego na potrzeby opisu egzonimów. Są one następujące: *endonimem* nazywać będziemy nazwę własną obiektu geograficznego lub miejsca w języku oryginalnym; za egzonim uważać będziemy nazwę własną obiektu geograficznego lub miejsca w języku obcym, a egzonimizacja to proces tworzenia egzonimów.

1.2. Standaryzacja nazw geograficznych

Popularność badań synchroniczno-kontrastywnych zaczęła wzrastać na przełomie lat 60. i 70., czyli po I Kongresie Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie Standaryzacji Nazw Geograficznych. Potrzeba normalizacji i usystematyzowania nazw geograficznych związana jest z zaobserwowanym zjawiskiem mnożenia się różnych wersji toponimów dla tego samego obiektu, będącym konsekwencją postępującej globalizacji, jak zauważono już w tamtych latach. Projekt ONZ dotyczący standaryzacji nazw geograficznych jest prowadzony przez Grupę Ekspertów ds. Nazw Geograficznych (UNGEGN). Ma on na celu ujednolicenie nazw państw, stolic i innych obiektów geograficznych często istniejących w kilku wersjach pisanych czy mówionych nawet w obrębie jednego języka. Należy podkreślić, że takie ujednolicenie jest niezbędne nie tylko w celach turystycznych czy handlowych, ale też, jeśli nie przede wszystkim, w celu prowadzenia podstawowych operacji ONZ, jakimi są pomoc humanitarna czy działania pokojowe. Bez ujednoliconego nazewnictwa geograficznego byłoby niemożliwe sprawne i szybkie odnalezienie w systemie GPS takich obiektów, jak np. szpitale, czy inne obiekty strategiczne na wypadek sytuacji kryzysowych³.

W ramach międzynarodowego programu standaryzacji nazw geograficznych stworzono państwowe komisje pracujące nad unifikacją egzonimów. We Francji istnieje Komisja Krajowa ds. Toponimii (Commission Nationale de Toponymie), która zajmuje się standaryzacją toponimów Francji oraz egzonimów

³ Por. *Manuel de normalisation nationale des noms géographiques*, UNGEGN.

francuskich. W Polsce istnieją dwie komisje: Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych Poza Granicami Kraju, która zajmuje się standaryzacją polskich egzonimów oraz Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, zajmująca się standaryzacją nazw geograficznych znajdujących się na terytorium Polski. Publikując teksty normatywne oraz wykaz egzonimów, zachęca się tym samym do używania tylko i wyłącznie zestandaryzowanych nazw geograficznych. Eksperci UNGEGN pochodzą najczęściej z krajowych komisji ds. toponimii będąc często zarazem pracownikami różnych ośrodków uniwersyteckich, które współpracują między sobą oraz z komisjami krajowymi, jak również i z grupą UNGEGN.

2. Analiza funkcjonalna

Metoda analizy toponimów, jaka zostanie zastosowana w tej pracy, służy do porównania struktur toponimów w różnych językach. W naszym artykule analiza funkcjonalna zostanie użyta do pokazania poziomu modyfikacji polskiego endonimu w języku francuskim. Metoda ta nazywa się *analyse fonctionnelle* – analiza funkcjonalna (dalej AF). Została ona zaproponowana przez ekspertów z UNGEGN, francuską CNT⁴, a następnie zaadaptowana i zmodyfikowana przez lingwistów z laboratorium LIDILE.

Jak wspomniano wcześniej, synchroniczne badania toponimów skupiają się na formie toponimów w określonej przestrzeni czasowej, bez uwzględnienia etymologii i ewolucji, czyli na przykład na ich właściwościach składniowych w kontekście i ich wewnętrznej strukturze.

Według analizy funkcjonalnej toponimy dzielimy na podstawie kilku dychotomii. Ze względu na budowę morfologiczną, wyróżniamy toponimy proste (*Wisła, Paryż, Himalaje*) i złożone. Następnie toponimy złożone dzielimy na rozłączne (*Morze Bałtyckie, Guyane Française, Kędzierzyn-Koźle*) i spojone⁵ (*Mało|polska, Buda|peszt, Ox|ford*). Trzeba jednak zauważyć, że w przypadku toponimów złożonych pisanych rozłącznie wydzielenie komponentów toponimu w analizie synchroniczno-kontrastywnej nie stanowi problemu, bez względu na ich przejrzystość czy nieprzejrzystość. Natomiast wydzielenie komponentów w toponimach złożonych spojonych w obcych językach (które mogą być dla nas niezrozumiałe), a tym samym zakwalifikowanie ich do toponimów złożonych, wymaga pewnej przejrzystości strukturalnej, bądź po prostu znajomości języka. Czasem pomagają w tym morfemy leksykalne lub sufiksy, powtarzające się w wielu toponimach, jak na przykład *-bourg, -burg* w: *Stras|bourg* (franc.), *Cher|bourg* (franc.), *Peters|burg* (pol.).

⁴ *Charte de toponymie du territoire français*, Institut Géographique National, 2003.

⁵ Oryginalne terminy to: *simple* i *complexe*, oraz *complexe non soudé* i *complexe soudé*: <http://corela.edel.univ-poitiers.fr/index.php?id=1167> (dostęp: 10.04.2015).

Dopiero w następnej kolejności dzielimy toponimy według kolejnej dychotomii, tym razem ze względu na semantykę, na przejrzyste: *Pomorze, Czarny Staw, Góry Skaliste* i nieprzejrzyste⁶: *Ostrów Tumski, Budapeszt, Gujana Francuska*.

Przejrzystość toponimów, endonimów i egzonimów pozwala wydzielić w toponimach ich komponenty, które w AF są nazywane odpowiednio „element apelatywny”, (oryginalnie: *appellatif*) czyli komponent przejrzysty toponimu: *Wielka Brytania, Morze Bałtyckie* i „element proprialny”, (oryginalnie: *proprial*) czyli komponent nieprzejrzysty: *Wielka Brytania, Morze Bałtyckie*. Podział ten nie uwzględnia kategorii gramatycznej komponentów (rzeczownik lub przymiotnik).

Dzięki analizie funkcjonalnej, możemy dokonać kolejnej dychotomii. Z punktu widzenia funkcji komponentów toponimu złożonego możemy opisać relacje determinacji między nimi wyróżniając w ten sposób element rodzajowy, który jest określany, nazwany w oryginale *générique*: *Wielka Brytania, Morze Bałtyckie* oraz element określający element rodzajowy, nazwany w oryginale *spécifique*: *Wielka Brytania, Morze Bałtyckie*.

Zacytowane toponimy złożone są opisane za pomocą symboli w sposób następujący:

Wielka Brytania **As+Pg**

Morze Bałtyckie **Ag+Ps**

Według analizy funkcjonalnej można wyróżnić następujące rodzaje komponentów:

Ps (‘*proprial spécifique*’) element proprialny – określający *Gujana Francuska*

Pg (‘*proprial générique*’) element proprialny – określany *Gujana Francuska*

Ag (‘*appellatif générique*’) element apelatywny – określany *Morze Martwe*

As (‘*appellatif spécifique*’) element apelatywny – określający *Morze Martwe*

Element **Ag**, czyli apelatywny określany, będący nazwą rodzajową, jest najczęściej klasyfikatorem toponimu: np. *morze... (Bałtyckie), jezioro... (Balaton), ocean... (Atlantycki) ulica... (Krakowska), (Rocky).... Mountains, îles... (de Pâques)* i aby stał się nazwą własną, wymaga drugiego członu, określającego, podczas gdy **Ps** czyli tzw. element proprialny określający zredukowany do formy rzeczownika tego nie wymaga: *Bałtyk, Balaton, Atlantyck*.

Istnieją oczywiście wyjątki toponimów, w których apelatyw określany nie jest klasyfikatorem: *Pont Aven* to miasto w Bretanii, a nie most; podobnie jak w nazwie miasta *Oxford*, apelatywem określanym jest słowo „bród”.

2.1. Struktury toponimów złożonych w przełożeniu na analizę funkcjonalną

Wśród toponimów złożonych bardzo często znajdujemy kombinacje dwóch członów: elementu apelatywnego i proprialnego, będących najczęściej kombinacją elementów pełniących dwie funkcje: określanej (element proprialny lub apelatywny) i określającej (element proprialny lub apelatywny).

⁶ Mamy tu oczywiście na myśli kryterium przejrzystości i nieprzejrzystości w świetle badań synchronicznych.

Ag+Ps	Pg+As	As+Ag	Ag+As
As+Pg	Ps+Ag	Ps+Pg	Pg+Ps

Niemniej, nie wszystkie toponimy złożone odpowiadają wyżej opisanym typowym konstrukcjom. Wyjątkami bardzo rzadkimi są kombinacje dwóch tych samych elementów funkcjonalnych, tzn. dwóch elementów określających bądź określanych, jak np. *Kujawsko-Pomorskie* Ps+Ps, gdzie każdy z elementów jest elementem określającym czy *Rhône-Alpes* Pg+Pg, które jest zestawieniem dwóch elementów formalnie niewykazujących żadnej zależności.

Zatem ze względu na relacje między elementami toponimów złożonych, możemy wyróżnić ponadto następujące konstrukcje: parataksę przez zestawienia: *Kędzierzyn-Koźle*, *Buda|peszt*, czy *Rhône-Alpes*, jak również przez wyliczenia: *Ile-et-Vilaine*, *Bośnia i Hercegowina*, oraz, o wiele częściej występującą, hipotaksę.

Na podstawie typowych konstrukcji wymienionych na początku podrozdziału 2.1, możemy zaobserwować, że elementy toponimów złożonych tworzą typową grupę rzeczownikową, czy to z przymiotnikiem: *Wielka Brytania*, *Morze Bałtyckie*, *Morskie Oko*; czy rzeczownikiem w dopełniaczu: *Cieśnina Beringa*; bądź też apozycje: *Pustynia Gobi*; a nierzadko występujące wyrażenia przyimkowe: *Frankfurt nad Menem*, *Trás-os-Montes* (port. „za górami”). Dodajmy, że przyimek w analizie funkcjonalnej oznaczony jest symbolem %: *Frankfurt nad Menem* (Ps%Pg).

Deklinacja toponimów w języku polskim nie jest uwzględniona w analizie funkcjonalnej, ponieważ analizowana jest jedynie forma polskich endonimów i ich francuskich ekwiwalentów bez kontekstu użycia. Wszystkie polskie toponimy są z tego względu przedstawione w postaci mianownikowej. Z tych samych względów nie jest podana informacja o występowaniu rodzajnika lub jego braku przed toponimami w języku francuskim. Analiza funkcjonalna przytoczonych w naszym artykule przykładów odnosić się będzie jedynie do wewnętrznej struktury toponimów.

2.2. Sposób opisywania toponimów prostych za pomocą symboli AF

Sprecyzujmy, że toponim prosty to nazwa złożona z jednego członu, nie dzielącego się na słowa ani na morfemy leksykalne. Symbole AF odpowiadające toponimom prostym są następujące:

As – jest to symbol, który występuje bardzo rzadko, ponieważ kryje się pod nim nazwa pospolita, przymiotnik lub inne gramatyczne słowo użyte przez onimizację: *Gares*, *Oranżeria*, *Królikarnia*, *Łódź*⁷.

Ps – odpowiada toponimowi prostemu, nieprzejrzytemu: *Wisła*, *Polska*, *Nil*.

⁷ Kwalifikowanie *Łodzi* do apelatywów stanowi przypadek łatwy do podważenia, ponieważ etymologicznie nie jest apelatywem pochodzącym od słowa *łódź*. W herbie miasta figuruje symbol łodzi, co świadczy o tym, że nazwa miasta *Łódź* identyfikowana jest przez społeczność językową i mieszkańców z apelatywem *łódź*. W niniejszym artykule badania przedstawione są w aspekcie synchronicznym, choć kwalifikowanie *Łodzi* jako apelatywu, jest oczywiście błędem ze względu na etymologię tej nazwy.

Metoda abstrakcyjnego opisu toponomów za pomocą symboli, jaką jest analiza funkcjonalna, eliminuje potrzebę zastosowania pojęć charakterystycznych dla diachroniczno-etymologicznej analizy toponimów, w której wydziela się i nazywa części mowy. Natomiast abstrakcyjny opis toponimów umożliwia przejrzyste przedstawienie konstrukcji toponimów bez zagłębiania się w ich analizę morfologiczną, wiedząc, że elementami apelatywnymi mogą być różne części mowy (przymiotniki, rzeczowniki, przyimki etc.). W ten sposób nawet toponimy w różnych językach mogą zostać porównane w sposób przejrzysty. Opis samej funkcji składniowej endonimów i egzonomów pozwala lepiej zobrazować jak odbywa się „migracja” toponimów między językami.

3. Analiza francuskich egzonomów

Po przeanalizowaniu około 300 przykładów zaczerpniętych z przewodników turystycznych, stron internetowych, map, broszur etc., napisanych oryginalnie w języku francuskim bądź przetłumaczonych⁸, wyłonionych zostało kilka głównych kategorii egzonimizacji polskich toponimów w języku francuskim. Przykłady francuskich egzonomów umieszczone zostały w 11 tabelach, odpowiadającym strategiom egzonimizacji. Kolejność zaprezentowanych strategii ukazuje coraz większą modyfikację endonimu, to znaczy, począwszy od nazw geograficznych zapisanych w ich oryginalnej formie, aż do ich tłumaczenia.

Tabele zawierają dwa kluczowe elementy: polski endonim i francuski egzonom oraz dodatkowe informacje o endonimach i egzonomach: rodzaj – męski, żeński i nijaki dla języka polskiego opisany za pomocą skrótów m. (*masculinum*), f. (*femininum*) i n. (*neutrum*) oraz męski i żeński dla francuskiego, opisane za pomocą skrótów m (*masculinum*) i f. (*femininum*); liczba gramatyczna, dla uławnienia, opisana za pomocą uniwersalnych skrótów: s. (*singularis*) i pl. (*pluralis*) zastosowanych dla obu języków; a także analiza funkcjonalna endonimu i egzonomu oraz podkategoria toponimu.

⁸ Są to przede wszystkim teksty Polskiej Organizacji Turystycznej ze strony <http://www.pologne.travel/fr> oraz kilkadziesiąt drukowanych broszur w języku francuskim oraz francuskie publikacje: *Géopolitique de la Pologne*, Dwernicki Ch., Editions Complexe, Bruxelles 2000, i przewodniki turystyczne: Carlson Wagonlit Voyages, *Pays de l'Est*, 1 novembre 2007 – 31 octobre 2008; Marsans transtours, *Russie et Europe Centrale*, saison hiver: novembre 08/mars 09, *Pologne Le Guide Vert*, Michelin, 2009.

Tabela 1. Toponimy zapisane według oryginalnego polskiego zapisu – egzofony

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Biskupin	m. s.	Ps	ojkonim	Biskupin	?	Ps
Bydgoszcz	f. s.	Ps	ojkonim	Bydgoszcz	?	Ps
Katowice	f. pl.	Ps	ojkonim	Katowice	?	Ps

Przedstawione przykłady francuskich ekwiwalentów, pomimo oryginalnego zapisu uznane są za egzonimy ze względu na wymowę. Widać to na podstawie przeprowadzonej ankiety wśród rodowitych Francuzów, którzy wymawiali je w sposób następujący:

Bytom polska wymowa: /bitɔm/

francuska wymowa: /bitɔm/ lub /bitɔ/

Rysy polska wymowa: /risi/

francuska wymowa: /rizi/

Podhale polska wymowa: /pɔtɥa :lɛ/

francuska wymowa: /podale/ lub /poda :l/

Jak widzimy, tego typu egzonimy, choć zapisane są tak samo jak endonimy, bardzo różnią się w wymowie od endonimów. Nazwanie ich egzofonami jest zatem uzasadnione. Ponadto, ankietowane osoby nie były w stanie określić rodzaju ani liczby gramatycznej tych egzonimów.

Tabela 2. Toponimy zapisane bez znaków diakrytycznych

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Kąty	m. pl.	Ps	ojkonim	Katy	?	Ps
Królewiec	m. s.	Ps	ojkonim	Krolewiec	?	Ps
Lubiąż	m. s.	Ps	ojkonim	Lubiaz	?	Ps
Łódź	f. s.	Ps	ojkonim	Lodz	?	Ps

Brak znaków diakrytycznych modyfikuje endonim pod względem wymowy i zapisu:

Kąty, Chorzów, Jasna Góra, Królewiec
/kɔptɪ/, /ɕɔʒuf/, /jasna gura/, /krulevjɛts/

Katy, Chorzow, Jasna Gora, Krolewiec
/kati/, /ɕɔʀzo/, /ʒasna/gora/, /krolevjɛk/

Pominięcie znaków diakrytycznych (pojmowanych przez Francuzów, w asymilacji do znaków diakrytycznych występujących w języku francuskim, jako

akcenty, a w przypadku *ą, ę* jako *cédille*), niekoniecznie wynika ze świadomej strategii egzonimizacji. Może być wynikiem braku znaków diakrytycznych w ustawieniach klawiatury użytkownika czy w druku, lub też świadome pominięcie dla ułatwienia sposobu zapisu. Stanowi to bardziej problem natury typograficznej niż toponimicznej.

Tabela 3. Zapis polskiego toponimu naśladujący oryginalną wymowę

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Bug	m. s.	Ps	hydronim	Boug	?/ m. s.	Ps
Kaszuby	f. pl.	Ps	choronim	Cachoubie	f. s.	Ps
Kujawy	f. pl.	Ps	choronim	*Coufavié	f. s.	Ps

* Też jako *Cujavie*.

Istnieje kilka przykładów francuskich egzonimów, których zapis imituje, częściowo lub całkowicie, wymowę polskich endonimów.

Oryginalna polska wymowa nazwy *Bug* w zależności od sąsiedztwa fonetycznego brzmi następująco: *Bug*: /bug/ lub /buk/.

Nazwa zapisana w następujący sposób: *Boug*, wymawiana jest w języku francuskim prawie w ten sam sposób jak w języku polskim: /bug/.

Tabela 4. Zapożyczenie zwrotne

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Belweder	m. s.	Ps	urbanonim	Belvédère	m. s.	As
Barbakan	m. s.	Ps	urbanonim	Barbacane	F. s.	As
Stara Kordegarda	f. s.	As+Pg	urbanonim	Corps de Garde	m. s.	Ag%As

Ciekawymi przykładami egzonimizacji są nazwy, które nazwaliśmy „zapożyczeniami zwrotnymi”. Dzięki analizie formalnej można zauważyć, że francuskie egzonimy są apelatywami, a polskie endonimy nazwami własnymi. Świadczy to o tym, że francuskie nazwy pospolite, które są nazwami form elementów architektonicznych, zostały poddane onimizacji w języku polskim, przez co są używane jako nazwy własne. Zapis i wymowa polskich endonimów niemalże dokładnie imituje wymowę oryginalnych francuskich słów:

belvédère /bɛlvɛdɛːʀ/*barbacane* /barbakan/*corps de garde* /kɔʀdɔɡard/*Belweder* /bɛlvɛdɛr/*Barbakan* /barbakan/*Kordegarda* /kɔʀdegarda/

Pomimo że powyższe nazwy są używane jako egzonimy polskich obiektów, zapisane są w języku francuskim zgodnie ze swoją pierwotną ortografią. Można powiedzieć, że powróciły do języka francuskiego, będąc wcześniej z niego zapożyczone.

Ponieważ nazwy te są przejrzyste w języku francuskim, inaczej mówiąc, są nazwami pospolitymi, nie musimy powoływać się na etymologię egzonimów ani endonimów. Analiza powyższych przykładów odbywa się wciąż w optyce synchronicznej.

4. Egzonimy przejęte z języka obcego

Niektóre formy francuskich egzonimów odnoszących się do polskich toponimów sugerują, że część nazw została przejęta z innego języka niż polski. W naszym korpusie znaleźliśmy nazwy przejęte z języka niemieckiego i łaciny.

Tabela 5. Egzonimizacja za pośrednictwem języka niemieckiego

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Brzezinka	f. s.	Ps	ojkonim	Birkenau	f. s.	Ps
Cieszyn	m. s.	Ps	ojkonim	*Teschen	?	Ps
Gdańsk	m. s.	Ps	ojkonim	**Dantzig/Danzig	m. s.	Ps

* Ankietowani Francuzi nie potrafili określić rodzaju ani liczby gramatycznej tego słowa.

** Również jako Gdansk.

Bez zagłębiania się w pochodzenie francuskich egzonimów, możemy od razu stwierdzić, że są to formy pochodzące z języka niemieckiego, a nie francuskiego. Przedstawione przykłady stanowią grupę historycznych endonimów. Znaczy to, że nazwy, które widzimy w tab. 5 były dawniej niemieckimi endonimami, a niektóre z nich miały status endonimu tylko i wyłącznie podczas okupacji tych terenów przez Trzecią Rzeszę.

Zgodnie z założeniami międzynarodowej standaryzacji, możliwe jest ich używanie tylko i wyłącznie w kontekście historycznym, odnoszącym się do epoki, kiedy były endonimami. W przypadku nazw *Auschwitz*, *Birkenau* i innych nazw obozów, nazwa niemiecka jest wręcz zalecana jako nazwa dzisiejszych muzeów czy obiektów historycznych, ale nie miast.

Tabela 6. Egzonimizacja za pośrednictwem łaciny

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Karpaty	f. pl.	Ps	oronim	Carpates	f. pl.	Ps
Kraków	m. s.	Ps	ojkonim	Cracovie	f. s.	Ps
Warszawa	f. s.	Ps	ojkonim	Varsovie	f. s.	Ps
Wisła	f. s.	Ps	hydronim	Vistule	f. s.	Ps

W kulturze europejskiej istnieje wiele nazw obiektów topograficznych mających swe źródło w języku łacińskim. Świadczy to o popularności tych obiektów w czasach, kiedy łacina była językiem międzynarodowym Europy Środkowej i Zachodniej. Kilka polskich toponimów ma zatem łacińskie formy, które zostały zasymilowane w obcych językach, i które dziś możemy odnaleźć zwłaszcza w językach romańskich.

Tabela 7. Asymilacja morfologiczna i składniowa

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Beskid Śląski	m. s.	Pg+Ps	choronim	Beskide Silésien	m. s.	Pg+Ps
Beskid Żywiecki	m. s.	Pg+Ps	choronim	Beskide de Zywiec	m. s.	Pg%Ps
Beskidy	f. pl.	Ps	oronim	Beskides	f. pl.	Ps
Kaszuby	f. pl.	Ps	choronim	Cachoubie	f. s.	Ps

Toponimy mogą być asymilowane są do systemu języka obcego za pomocą podstawienia sufiksów. W języku francuskim na przykładzie nazwy *Beskidy* możemy zaobserwować, że polski sufiks -y liczby mnogiej rodzaju niemęsko-osobowego zamieniony jest na sufiks -es rodzaju żeńskiego liczny mnogiej, charakterystyczny dla nazw łańcuchów górskich (por. *Alpes*, *Pyénées*, *Carpates* etc).

We francuskim odpowiedniku nazwy *Kaszuby*, obserwujemy nie tylko zapis imitujący oryginalną wymowę (czyli częściową transkrypcję), ale też podstawienie sufiksu -ie, charakterystycznego dla nazw regionów (por. *Silésie*, *Mazurie*). Ponadto obserwujemy też asymilację morfologiczno-składniową, poprzez zmianę kategorii gramatycznej przymiotnika *Żywiecki* na rzeczownik *Żywiec* wprowadzony przymikiem o funkcji dopełniacza *de*.

Tabela 8. Tłumaczenie

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Długi Targ	m. s.	As+Ag	plateonim	Long Marché	m. s.	As+Ag
Trakt Królewski	m. s.	Ag+As	hodonim	Voie Royale	f. s.	Ag+As
Wielka Oficyna	f. s.	As+Ag	chrematonim	Grande Officine	f. s.	As+Ag

Analizując przykłady znajdujące się w korpusie, zaobserwowaliśmy, że prawie wszystkie toponimy przejrzyste są tłumaczone. Jest to tendencja dosyć powszechnie występująca w przewodnikach turystycznych, natomiast niezalecana z punktu widzenia międzynarodowej standaryzacji (z wyjątkiem tłumaczenia nazw rodzajowych występujących w niektórych toponimach).

Zaprezentowana strategia egzonimizacji, czyli *tłumaczenie*, to największa ingerencja w oryginalną formę toponimów. Nie tylko modyfikowana jest forma nazwy własnej miejsca, ale i jej „treść”. Świadczy to o tym, że zarówno toponimy, jak i inne nazwy własne, stanowią żywotną, integralną część języka, nie będąc pozbawionymi treści „pustymi etykietami”, jak jest uważane w wielu teoriach logiki i filozofii języka. Niemniej, treść, którą możemy odczytać w przypadku niektórych nazw własnych nie stanowi ich sensu. Można by ją potraktować jako znaczenie pierwotne (*sens premier*), którego nie bierze się pod uwagę, używając nazw własnych.

Samo tłumaczenie toponimów zaprzecza też niektórym teoriom przekładowym, jakoby nazwy własne były nieprzetłumaczalne, zatem najłatwiejsze do „przenoszenia” do systemów innych języków.

W kategorii nazwanej przez nas *tłumaczeniem* zawarty jest najliczniejszy zbiór egzonimów z całego korpusu. Zaklasyfikowanych do niej zostało niewiele ponad połowę analizowanych przykładów całego korpusu. Tłumaczenie nie stanowi jednolitej grupy, dlatego zostało wyłonionych kilka podkategorii.

Tabela 9. Tłumaczenie z transpozycją

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Góra Zamkowa	f. s.	Ag+As	oronim	Mont du Château	m. s.	Ag%As
Góry Sowie	f. pl.	Ag+As	oronim	Monts des Hiboux	m. pl.	Ag%As
Góry Świętokrzyskie	f. pl.	Ag+Ps (As+Ag)	oronim	Monts de la Sainte Croix	m. pl.	Ag%Ps (As+Ag)

Sposób egzonimizacji za pomocą tłumaczenia z transpozycją, rozumianą według definicji Tesnière [1966], polega na zmianie kategorii gramatycznej. Polski przymiotnik w języku francuskim staje się rzeczownikiem, wprowadzonym za pomocą przyimka *de* o funkcji dopełniacza, ponieważ formy przymiotnikowe powyższych rzeczowników nie istnieją w języku francuskim.

Tabela 10. Tłumaczenie z dodaniem informacji

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Łazienki Królewskie	f. pl.	Ag+As	urbanonim	Bains-Royaux «Łazienki»	m. pl.	Ag+As+ Ps
Kazimierz	m. s.	Ps	ojkonim	quartier Kazimierz	m. s.	Ag+Ps

Tabela 11. „Błędne tłumaczenie”

Endonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna	Podkategoria toponimu	Egzonim	Rodzaj i liczba	Analiza funkcjonalna
Rondo de Gaulle’a	n. s.	Ag+Ps	urbanonim	Place Charles-de-Gaulle	f. s.	Ag+Ps
Stadion Dziesięciolecia	m. s.	Ag+As	urbanonim	Marché Russe	m. s.	Ag+As
Ostrów Tumski	m. s.	Ps	ojkonim	Ile de la Cathédrale	f. s.	Ag%As
Starówka	f. s.	Ps	ojkonim	Vielle Ville	f. s.	As+Ag

Przykłady błędnego tłumaczenia są pozornym błędem, gdyż w rzeczywistości, mogą być świadomym zabiegiem, mającym na celu objaśnienie natury obiektu topograficznego (zob. tab. 11). *Ostrów Tumski* i *Starówka* są tłumaczeniami właściwymi tych nazw, odwołującymi się do etymologii bądź do natury nazwanego obiektu.

Podsumowanie

Ze względu na analizę funkcjonalną, w całym korpusie 300 egzonimów możemy zaobserwować, że struktury typu As+Ag, As+Pg, Ps+Pg, Ps+Ag, czyli takie, w których element specyficzny występuje na pierwszym miejscu, o wiele częściej występują wśród polskich endonimów niż ich francuskich odpowiedników. Jest to

związane ze specyfiką języka francuskiego. Struktury typu Ps+Pg i Ps+Ag, czyli z członem specyficznym nieprzejrzyście nie występują prawie w ogóle w języku francuskim. Tendencja ta również wynika z właściwości składniowych języka francuskiego i daje się łatwo zaobserwować dzięki analizie funkcjonalnej. Powyższa obserwacja pokazuje też, że toponimy (przez co rozumiemy endonimy, jak i egzonimy) stanowią integralną część systemu języka i mają budowę oraz strukturę dostosowaną do składni i morfologii każdego z języków. Egzonimizacja, choć niezalecana przez ONZ i powoli wypierana z oficjalnego użycia, jest spontaniczną, mniej lub bardziej świadomą, asymilacją formy oraz treści toponimu w języku docelowym.

Ze względu na przejrzystość i nieprzejrzystość toponimów można by sądzić, że toponimy przejrzyste są tłumaczone, natomiast toponimy nieprzejrzyste zostają poddane różnego typu egzonimizacjom. W rzeczywistości, nie wszystkie toponimy przejrzyste są tłumaczone, a ponadto, niektóre toponimy synchronicznie nieprzejrzyste, typu *Ostrów Tumski*, *Sukiennice*⁹ poddane zostają tłumaczeniu. Sam fakt tłumaczenia toponimów jest zaprzeczeniem teorii translatorycznych o nieprzekładalności nazw własnych na języki obce.

Wprowadzenie jednolitej nomenklatury geograficznej wydaje się trudne do zrealizowania z wielu powodów. Jednym z nich jest chociażby fakt, że obiektom transgranicznym przypisanych jest po kilka endonimów. Nie zapominajmy też o kwestii wielonarodowości i wielojęzyczności wielu państw. Endonimy, tak samo jak egzonimy, są wytworami kulturowymi, mocno zakorzenionymi nie tylko w języku, ale i w świadomości społeczności. Endonimy i egzonimy historyczne są również tego świadectwem i tak jak współczesne toponimy stanowią dziedzictwo kulturowe narodów.

Bibliografia

- Dubois Jean (et al.), 1994, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Paris.
Dauzat Albert, 1946, *La Toponymie française*, Paris.
Dauzat Albert, 1951, *Les noms de lieux. Origine et évolution*, Paris.
Dauzat Albert, Rostaing Charles, 1984, *Dictionnaire étymologique des noms des lieux en France*, Paris.
Le Pesant Denis, 2000, *Six études de sémantique lexicale sur les noms communs de lieux*, Paris.
Nègre Ernest, 1963, *Les noms de lieux en France*, Paris.
Rostaing Charles, 1961, *Les noms de lieux*, Paris.
Tesnière Lucien, 1966, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris.
United Nations Group Of Experts On Geographical Names (UNGEGN), ed. 2007a, *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names (Addendum)*, New York, United Nations, ST/ESA/STAT/SER.M/85/Add. 1.
United Nations Group Of Experts On Geographical Names (UNGEGN), 2007b, *Manuel de normalisation nationale des noms géographiques*, New York, ST/ESA/STAT/SER.M/88.

⁹ W artykule za toponimy uważane są wszelkie nazwy miejsc, które mają status nazwy własnej [wg Le Pesant 2000].

Źródła internetowe

- IGN, 2003, Charte de toponymie du territoire français: *education.ign.fr/sites/all/files/charte_toponymie_ign.pdf*
<http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/default.html>.
Jaillard Pierre, *Les Toponymes: Une source des conflits?*, Commission Nationale de la Toponymie, http://archives-fig-st-die.cndp.fr/actes/actes_2008/jaillard/article.html.
Löfström J., Schnabel-Le Corre B., *Description linguistique en toponymie contrastive dans une base de données multilingue*, <http://corela.edel.univ-poitiers.fr/index.php?id=1167>.

Małgorzata Mandola

Exonymisation of toponyms of the territory of Poland in French language

(Summary)

Knowing that toponyms (and other proper names) “migrate” to other languages, and that this phenomenon is even more intense in the era of globalization, my paper will concern the issue of integration of toponyms in a foreign language and creation of exonyms. To see this integration we will compare the structure of the toponyms and its equivalents in a foreign language – particularly, the integration of Polish proper names in the French language. French foreign names will be compared with the original Polish names by the means of an analysis known as “l’analyse fonctionnelle” (functional analysis). This analyse will let us observe in details the inner structure of the foreign and original toponyms and in consequence, to observe the process of integration of the toponyms in a foreign language. The research is related to synchronic-contrastive toponomastics and can be useful, among others, in the international project of the UN on standardization of proper names worldwide.

Słowa kluczowe: egzonim, endonim, egzonimizacja, toponomastyka synchroniczno-kontrastywna.

Keywords: exonym, endonym, exonymisation, synchronic-contrastive toponymy.